

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Генерал-пуковник у пензији **САВО ОРОВИЋ**

БИТКА НА ГРАХОВЦУ

Поводом стогодишњице

Херцеговина, коју су Турци у свом продирању у Европу најтеже и најкасније савладали, никада се није потпуно покорила и безусловно потчинила турској власти. Нарочито крајеви поред слободне Црне Горе увијек су се бунили против Стамбола, а слушали братски и охрабрујући глас Цетиња.

Деценијама су трајале скоро непрекидне борбе између Црногораца и Турака око Грахова. Кнез Данило је имао далекосежне планове у погледу слободе и независности не само Црне Горе, већ и осталих народа на Балкану. Он нипошто није хтео да упусти Турцима Грахово, које је било врло погодна стратемиска позиција према Херцеговини и преко кога је најбоље могао одржавати везе са херцеговачким устаницима.

Граховски војвода Перо Даковић, у тежњи да обележи припадност Грахова Црној Гори, приволио је турске аге на пристанак да се задовоље са два дијела десетка, а трећи дио да се носи на Цетиње као приход владици „за одржавање мира“. Турци нијесу били свјесни правог смисла и великог значаја оваквих односа, па је такво стање потрајало све до смрти војводе Пера. Али његов син, војвода Јаквв Даковић никако није хтио да плаћа Турцима харач већ је сав порез носио на Цетиње у знак да Грахово признаје над собом само Црну Гору.

Зато насилни али-паша Ризванбеговић, у августу 1836 године, поведе војску на Грахово да казни и покори Граховљане. Ови одмах затраже помоћ од Црне Горе и владика Раде-Његош пошаље им 300 Катуњана, под командом свог брата Јока Петровића. Али је ова снага била недовољна, тако да су Турци једним изненадним нападом код Грахова нанијели Црногорцима осјетне губитке (ту је погинуло и свих девет Петровића, који су учествовали у боју). Нова појачања из Црне Горе принудила су Али-пашу да се врати у Мостар, и тако је ситуација на овом сектору остала непромијењена.

Али крв деветорице Петровића и осталих Црногораца, који су с њима изгинули, тражила је освету и налагала престану борбу за ослобођење Грахова испод Турака. За освету је убијен највећи зумфар и крвопија српског народа Смаил-ага Ченгић, 23 септембра

1840 године на Мљетичку у Дробњаџима — догађај који је онако сјајно опјевао велики хрватски пјесник Иван Мажуранић у познатој поеми „Смрт Смаил-аге Ченгића“. А борба Црногораца и пограничних племена са Турцима настављена је без компромиса.

*

Црна Гора је од Париског конгреса (1856), на којему је закључен Кримски рат (1853—1856), очекивала повољно рјешење турско-црногорских односа. Међутим, када је на конгресу аустриски претставник Буол покренуо питање тих односа у вези са пријатељством Русије према Црној Гори, ствари су узеле други ток. Одговор руског пуномоћника да његова земља не одржава са Црном Гором друге поносе до оне који произилазе из симпатија Црногораца према Русији и из благонаклоног расположења Русије за ове брђане; па изјава турског претставника Али-паше, да Порта сматра Црну Гору као саставни дио своје територије и да не намјерава да мијења садашње стање у тој провинцији, огорчили су књаза Данила.

Он је одмах против овакве изјаве Али-паше уложио протест код свих претставника европских сила на Париском конгресу, у којему исцрпном анализом историјских фактора доказује сву апсурдност Поргине тезе, истичући да би Црногорци имали више права да претендују на половину Албаније и на сву Херцеговину, јер су његови претходници, независни кнезови Црне Горе (војводе Зете), имали те земље у посједу, а Турци нијесу никад посједовали Црну Гору. Своје излагање завршио је пркосно овако: „Моја земља није торина чобана, но у њој живи слободан народ који се не моли никоме за милост док може да држи џефердар у сигурној руци“.

Осим тога протеста књаз Данило је упутио велесилама и један меморандум, у којему је изложио политички положај Црне Горе и доказивао оправданост црногорских претензија. Захтјеви изнешени у томе меморандуму, сачињавали су програм Данилове спољне политике и сводили су се на ове четири тачке:

1) признање независности Црне Горе дипломатским путем;

2) проширење граница према Херцеговини и Албанији;

3) фиксирање граница према Турској као што је проведено разграничење према Аустрији;

4) уступање Црној Гори пристаништа Бара од стране Турске и с тим слободан приступ Црне Горе к мору.¹⁾

Том приликом књаз Данило мијења правац своје политике: напушта традиционално покровитељство Русије и окреће леђа Аустрији, чије је пријатељство много цијенио, нарочито због помоћи против Омер-паше (1852). У замјену за то он осигурава пријатељство Француске, из које узима за свог секретара једног Француза, Деларија.

¹⁾ Енглеска и Аустрија биле су противне претензијама Црне Горе за излазак на море, из бојазни да би Бар у случају заплета могао да постане упоиште за француску или руску флоту.

Имати пријатељство Наполеона III у данима после Париског мира значило је имати најјачу потпору ондашње Европе. Данило је тога био свјестан и гледао је да ту потпору искористи. И одиста се ондашња званична Француска искрено залагала за ствар Црногораца.

Међународне прилике нијесу тада омогућавале повољно решење црногорских претензија. У Кримском рату су коалиране европске силе, у борби против Русије, с великим жртвама извојевале побједу начела о интегритету Турске и њено примање у „Концерат европских сила“. И сада није било лако ријешити црногорско питање, због непомирљиво опречног становишта великих европских држава.

На једној страни су биле Русија и Француска: Русија са својом традиционалном политиком рушења Турског Царства, а Француска у духу политике Другог Царства, основане на начелу народности, била је склона идеји да се Турска замијени ослобођеним националним државама, пошто је у Кримском рату уклоњена опасност да се намјесто слабе Турске прошири у подручју Средоземног Мора јака Русија.

На другој страни била је Енглеска, заступник безусловног одржања интегритета Турске, и Аустрија, која је била за тај интегритет, територијални и политички, докле год се његова повреда не поклапа са општим планом њених аспирација и интереса.

Чланови и једне и друге групе били су, дакле, везани међусобно негативним тежњама. Зато је било тешко постићи између тих сила икакву сагласност у питању односа Црне Горе према Турској.

У таквој ситуацији књаз Данило се одлучи да посјети европске дворе. Француски царски двор, коме се прво упутио, примио га је са свим почастима, на велико изненађење и негодовање Порте. А пошто је то француски министар спољних послова Валебски и очекивао, он је наговарао Данила да би било згодно кад би се претходно обратио турском посланику да га он прикаже цару Наполеону III: „Радије смрт“, одговорио је Данило. Пошто је овом посјетом пријатељство с Француском притврдио, књаз Данило је разговарао с енглеским послаником, па се онда упутио Бечу. Бечки двор га није примио из обзира према Турској, али је он ипак успио да убиједи аустриске владајуће кругове у оправданост својих жеља. Затим је успио да преко свог изасланика Медаковића придобије и наклоност руског цара Александра II.

Охрабрен оволиким успјехом, књаз Данило по повратку у Црну Гору прије смјелијим потхватима према Турцима, нарочито у Херцеговини. Он сваком приликом подиже ратнички дух Херцеговаца, прима њихове вође и указује им помоћ. Устаници, који још од првог Омер-пашиног похода (1852) не малаксавају, наилазе на Данилову снажну потпору. Њихов вођ Лука Вукаловић, и сада (као и раније) ради по његовим упутствима и добија од њега подршку.

Порта је знала за то, па је захтијевала да Црна Гора изјави несллагање са устаницима и да помогне у угушивању устанка, на што је са Данилове стране одговорено: „Црна Гора неће никада престати да помаже своју једнокрвну и једновјерну браћу, јер је на то обавезује

завјет предака, који су јој ставили у аманет да никад не стоји скрштених руку док њена браћа лију крв за слободу“.

Турска се одлучи да спор са Црном Гором ријеши ратом. У тој намјери она је сконцентрисала велику војску у погранична племена око Црне Горе, што је веома узбуркало европско јавно мњење. Било је јасно да се турско-црногорски спор не може ријешити мирним путем. Француска је нарочито узнемирена. Валевски је наредио француском посланику у Цариграду да учини све да би Порти спријечио напад на Грахово. У исто вријеме молио је аустриског амбасадора да то исто нареди и његова влада своје претставнику код Порте барону Прокешу, на кога је сумњао да је баш он сугерирао напад против Црногораца.

Упоредо са овим дипломатским корацима ишла је и француска штампа. Тако је баш у почетку Граховске битке, 11 маја 1858 године, званични орган француске владе „Монитер“ писао:

„Порта се позива на завојевачко право. То је одиста једино на које се Порта може позвати, јер између ње и Црне Горе не постоји никакав уговор који јој даје право на ма какво сизеренство. Дакле, остаје завојевање. Али факат завојевања прелази у истинито правно стање само под извјесним условима, од којих су најосновнији: стална и непрекидна окупација заузете земље или бар њено покоренење посвједочено сувереним административним актима, као што су на примјер плаћањем пореза, држање гарнизона итд. А историја, међутим, тврди да се Турци, иако су са успјехом каткад нападали на Црну Гору, нијесу у тој земљи никад могли задржати“.

*

Непосредан повод турског напада на Црну Гору и Битке на Граховцу била је побуна херцеговачког племена Зубаца, који су у фебруару 1858 године потукли Сали-пашу, када је био упућен са 4.000 војника да угуши њихов устанак. Султан је с правом претпостављао да му се Херцеговци не би одметали да им не помажу Црногорци, па је хтио да туче Црну Гору како би постао потпуним господаром Херцеговине. Осим тога, Турска је тада била у миру са свима европским државама, па и са Русијом, те је користила прилику да нападне Црну Гору у најповољнијем моменту.

Турски султани су обично на Црну Гору упућивали огромне снаге од 50—60 па чак и до 150 хиљада војника, који би нагрнули као скакавци у намјери да је притисну и угуше. А овога пута је снага била бројно много мања но у другим ратовима — само три Турчина на једног Црногорца. Исти зато је ово био нарочито одабрани дио турске војске, њено „срце и глава“, тако да је по борбености била равна Црногорцима, тим прије што је била вична и црногорској тактици ратовања.

Турака је било 10.000 низама и 5.000 башибозука (нередовне војске), под командом Хусеин-паше и његовог замјеника Кадри-паше. То је била „казнена експедиција“ на непокорне Граховљане, која је имала план да посједне Грахово и покаже великим силама да је то турска територија.

Књаз Данило је упутио на Грахово 5.000 Црногораца, под командом свога брата војводе Мирка Петровића, са задатком да се Турци туку и Грахово одржи уз Црну Гору. Он је хтио да сам предводи црногорску војску, али су га од тога одвратили. Војвода Стефан Перков Вукотић му је рекао: „Кад чујеш да се султан с војском кренуо из Стамбола, онда се и ти крени са Цетиња. На султанове паше шаљи своје војводе“.

5 маја Хусеин-паша је кренуо с војском из Билећа и преко Бањана, после три дана марша, стигао на Граховац. Успут је код Вилуса био нападнут од племена Бањана, које је предводио војвода Јован Баћовић, и од једне чете Црногораца под командом попа Луке Јововића из Марковине, па се тако дуго задржао на путу Билеће — Граховац, гдје нема више од 25 километара, што је књаз Данило добро искористио да благовремено спреми војску за дочек непријатеља.

Хусеин-паша се улогорио на висораван Граховац, који доминира граховском територијом, поставио је страже и почео да се утврђује, не слутећи да ће ускоро доћи до одлучне борбе.

Војвода Мирко Петровић је подијелио своју војску на четири одреда и распоредио је око турског логора, и то тако брзо и непријетно да Турци о томе нијесу ни појма имали.

Војвода Петар Вукотић добио је задатак да са својим одредом посједне положај на Омудићу (к. 1074), с тим да на дати знак намами Турке на испад према њему, у циљу провјеравања њихове снаге и намјере.

Војвода Петар Вујовић посјео је Бабљак (к. 1181), са задатком да држи тај положај и са истог изврши напад на непријатеља кад се нареди.

Војвода Ђуро Кусовац је заузео положај западно од Омудића тако да затвори путеве који воде од Корјенића и Клобука.

А војвода Мирко са резервом је посјео положај на брду Орао (к. 1056), одакле је руководио својим трупима у току борбе.

Херцеговачки устаници су дјелимично ушли у састав ових одреда, а већина њих је водила герилску борбу у позадини непријатеља.

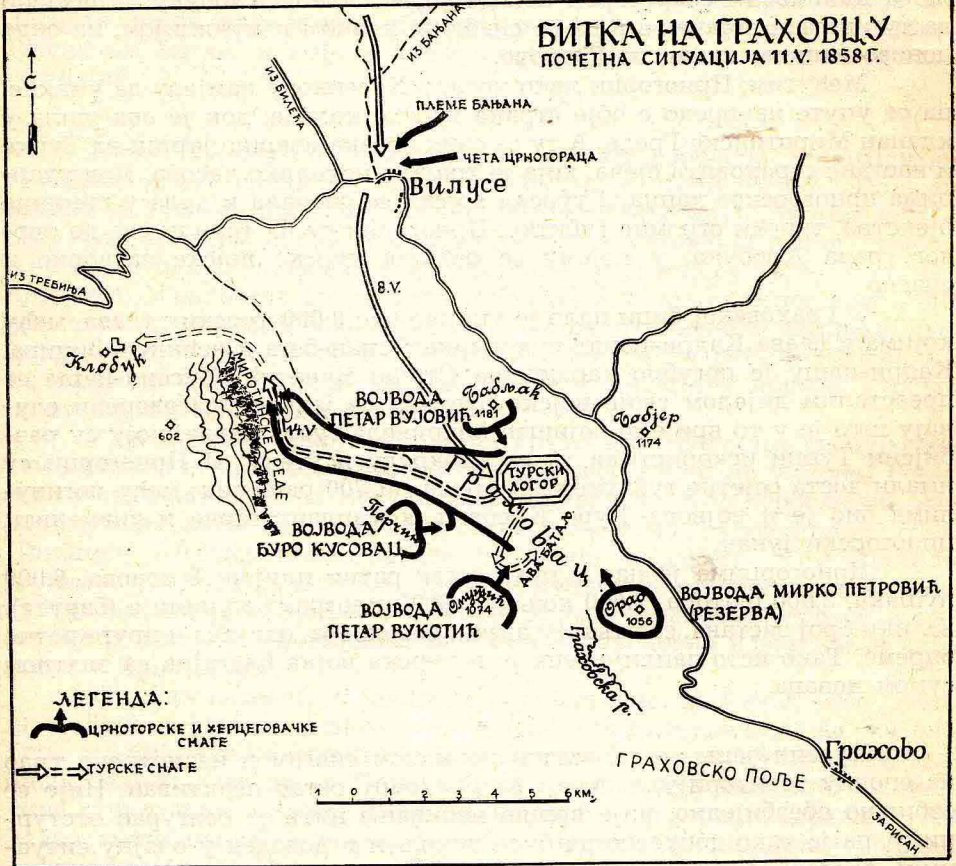
На тај начин турска војска на Граховцу била је опкољена са свих страна и нашла се у клопки, из које неће моћи да се извуче без велике погибије.

*

11 маја у зору, на уговорени знак, показао се одред Петра Вукотића на Омудићу. Хусеин-паша пошље тамо два батаљона пјешадије, које Црногорци пусте сасвим близу, па последије кратке али прецизне пушчане ватре, наједном скоче и са исуканим јатаганима јурну на Турке, који су се огорчено борили, али им сва жестина и фанатизам, као ни послата појачања и артиљериска заштита, нијесу помогли, но су се најзад дали у панично бјекство и нигдје се до свог логора нијесу зауставили. У овом окршају Турци су претрпјели велике губитке, што је поразно утицало на њихов морал и даљу борбу. И Црногораца је доста пало, а међу њима и харамбаша поп Лука Јововић, који се са два-

десет својих људи пробио кроз турске редове да би учествовао у овом боју.

Другог дана ујутро обје стране су, по договору, сахрањивале мртве и односиле рањенике са бојишта. Хусеин-паша је молио за осмодневно примирје, али је војвода Мирко пристао само на четири сата, да би се Турци снабдјели водом, јер ове није било нигдје у околини, осим на малој Граховској ријечи, која је била у црногорским рукама.

На тражење Хусеин-паше, послато му је из Требиња појачање, као и комора са храном и муницијом, али је војвода Мирко наредио Буру Кусовцу да са једним дијелом свога одреда зађе у турску позадину, са задатком да нападне турско појачање и заплијени њихову комору, што је овај успјешно извршио. Разбио је турску колону и заплијенио један дио коморе, а остатак се повратио натраг за Требиње.

У међувремену, књаз Данило је с Цетиња преговарао с бечком дипломацијом да би и Аустрија, по примјеру Француске и Русије, признала да Грахово припада Црној Гори, што је доказивао тиме да

Граховљани плаћају порез Црној Гори и да код црногорских судова траже правду. У истом циљу књаз је послао свога секретара Деларија у Требиње на преговоре са султановим комесаром Кемалом.

На путу за Требиње Делари је због хитности ударио најпречим путем, преко Граховца, што је Хусеин-паша хтио да искористи за извлачење из клопке у којој се налазио. Под изговором да испрати Деларија, он 14 маја остави шаторе поперене („да се Власи не сјете“), па са Даниловим секретаром поведе војску према Клобуку, у намјери да ту ишчека појачање и да се снабдије храном и муницијом, па онда поново изврши напад на Грахово.

Међутим, Црногорци лако прозру Хусеинову намјеру да умакне, па се упуте напореда с обје стране турске колоне, док је ова ушла у кланац Миротинске Греде. А ту са свих страна изврше јуриш на Турке и настане страховита сјеча, која је трајала неколико часова. Под ударцима црногорског ханцара турска војска се распала и дала у панично бјекство, трпећи огромне губитке. Црногорци су их гонили све до тврдог града Клобука, у којему се остатак турске војске затворио и спасио.

У Граховској бици пало је укупно око 8.000 турских глава, међу којима и глава Кадри-паше, пуковника Осман-бега и већине официра. Кадри-пашу је погубио харамбаша Стојан Вучегић. Хусеин-паша са преосталим дијелом своје војске извукао се једино благодарећи случају што је у то вријеме бојиште покривала густа магла, коју су разбијени Турци искористили да се прокраду и утеку. И Црногорци су имали доста осјетне губитке: 250 мртвих и 700 рањених; међу погинулима био је и војвода Ђуро Кусовац, командант гарде и знаменити црногорски јунак.

Црногорцима је пао у руке богат ратни плијен: 8 топова, 6.000 пушака, 2.000 шатора, 2.000 коња, 15.000 килограма муниције (барута), велики број застава, сабаља, јатагана, револвера, одијела и друге ратне опреме. Тако исто заплијењена је и турска војна благајна са знатном сумом новаца.

*

Хусеин-паша је са релативно малом снагом и несмотрено упао на спорну територију, а потом на Граховцу остао неактиван. Није се озбиљно обезбиједио, није вршио извиђање нити је осигурао отступницу, па је тако допустио да буде опкољен и доведен у очајну ситуацију. Његов покушај да се варком извуче из обруча био је наивни акт једног лакомисленог и неспособног команданта, који је проузроковао пораз своје иначе врло ваљане војске.

Војвода Мирко, напротив, у овој бици се показао као одличан војсковођа. Он је марљиво пратио сваки покрет Турака и стално имао иницијативу у својим рукама. Пресретање и задржавање непријатељске колоне код Вилуса, разбијање појачања и коморе код Клобука, тајни распоред снага око турског логора на Граховцу, изазивање непријатеља на почесно залагање својих трупа према Омудићу, напад на непријатељску колону у тјеснацу Миротинске Греде и гоњење Ту-

рака до Клобука, — све су то цјелисходни потези зналачког и енергичног командовања. Војвода Мирко је добро искористио грубе грешке непријатеља и легендарну храброст својих ратника, да извојује једну од најзначајнијих и најславнијих побједа у црногорској историји.

Књаз Данило је за побједу на Граховцу, који је због великог пораза Турака на њему прозван „Грахов Лаз“, прослављеном побједиоцу војводи Мирку дао титулу „великог војводе“ (надвојводе). А за спомен на ову велику побједу скована је медаља и на Граховцу је подигнута црква, која је довршена у року од 8 дана, колико је трајала Граховска битка, и која и данас постоји, заштићена као историски споменик.

*

Пораз Турака на Граховцу био је тако изненадан и потпун да су Црногорци наједном постали господари Херцеговине. Војвода Мирко је хтио да продужи операције према Мостару, како би заузео овај град, и затим прогласио Херцеговину ослобођеном испод Турака. Али су се одмах умијешале велике силе, које нијесу дале да се рат продужи. „Граховска битка била је буктиња у пољу зрелог жита. Ми згазисмо тај угарак и тако спријечисмо пожар“, писао је адмирал Гравијер. А то значи да су се велесиле побојале да остали народи на Балкану не узму примјер од Црне Горе и не устану против Турске, па су настале да се сукоб локализује.

Глас о црногорској побједи на Граховцу распростра се муњевитом брзином и настало је огромно одушевљење не само у Црној Гори, него у свим земљама на Балканском Полуострву. Код поробљених народа су оживљеле наде на скоро ослобођење испод турског јарма и на Црногорце се гледало као на идеалне борце за слободу. Књаз Данило је постао јунак дана. Његова ријеч се слуша у Херцеговини више него султанова. Он је у Зупцима и Крушевицама именовао сердаре и капетане и издавао заповијести, које су се безусловно извршавале исто као и у Црној Гори.

Гатачки главари су јављали да су спремни за борбу, само да им књаз Данило пошаље једног свог човјека, тек да људи виде да је Црна Гора с њима. Из Подгорице Филип Лаиновић, честитајући књазу побједу, јавља: „Ови наши Турци умрли су од страха, само што на силу чине гајрет, виде њихову погибију, слава богу и у ваше здравље“. Из Задра архимандрит Никанор јавља да је глас о Граховској побједи „такву промјену оvdје учинио, да куд се год човјек окрене чује само о „батаља монтенегрина“ “! Допис из Беча објављен у једном француском листу јавља: „Писма приспјела оvdје описују доста узнемиривајуће садашње духове у Влашкој и Молдавији. Двије побједи, које су Црногорци однијели над Турцима, уродиле су код хришћанског становништва Влашке и Молдавије убјеђењем да ће оно бити ускоро ослобођено од сваке власти или сизеренства турског“. Барон Мамула, аустриски управник Далмације у једној депешци каже: „Али не само хришћанска раја, него и сами муслимани, који су до сада били крвни непријатељи Црногораца, почињу нагињати Црној Гори“.

Граховска побједа није само наелектрисала погранична сродна племена од мора до Таре и све поробљене народе Балкана, него је и обратила пажњу европске дипломатије на Црну Гору, тако да је одмах исте године, иницијативом Наполеона III, сазвана конференција амбасадора европских сила у Цариграду, која је већином гласова: Француске, Русије, Пруске и Италије, а против Аустрије, Енглеске и Турске, узела Црну Гору у заштиту међународног права, изаславши комисију да ограничи Црну Гору. Ту међународну комисију су сачињавали по један конзул и по један генералштабни официр свих европских велесила. Од стране Црне Горе у комисију је ушао књажев секретар Данило Вуковић.

Комисија се састала и отпочела рад у октобру 1858 године, а границе су омеђене у априлу 1859 године. Ове границе су знатно прошириле територију Црне Горе, која је добила: Грахово, пола Бањана, Рудине, Никшићку Жупу, двије трећине Дробњака, Тушину, Ускоке, Липово, Речине, дио Доњих Васојевића, дио Куча и Додоше.

Поред увећања своје територије, Црна Гора је овим разграничењем фактички добила и признање своје независности, премда је то правно унешено у једном међународном документу тек након двије деценије, на Берлинском конгресу, последице нових црногорских великих побједа у рату 1876—1878 године (Вучји До, Фундина, Бар итд.). Књаз Данило је био задовољан резултатом, истичући да му није толико стало до територије, коју је добио по одлуци комисије, јер је у овим крајевима и прије била његова власт, него више до тога што је Турска признала ове границе и обавезала се да ће их поштовати.

Побједом на Граховцу углед Црне Горе много је порастао у међународном погледу. Она се најзад уврстила у ред слободних и независних држава, што је уствари и прије била, благодаречи бескомпромисној и херојској борби Црногораца како против Турака, тако и свих осталих завојевача и поробљивача.

У дугом низу борби југословенских народа за свој опстанак, слободу и независност, Битка на Граховцу означава видну етапу, у сталном напредовању до коначног националног ослобођења и до стварања наше данашње социјалистичке домовине, Федеративне Народне Републике Југославије.

Литература:

1. За слободу, књ. I, од Јосипа Холечека
2. Историја Црне Горе од Нићифора Дучића
3. Историја Црне Горе од Јагоша Јовановића
4. Француски извори о Граховској бици, чланак у „Побједи“, од Данила Лекића
5. Осамдесетогодишњица Граховске битке од Андрије Лаиновића
6. Забелешке из књига о Црној Гори од А. Пајевића